

Purmerend Zuidersteeg 12, archeolo-
gisch bureauonderzoek

HOLLANDIA reeks 422

COLOFON

Hollandia reeks nr.	422
Titel:	Purmerend Zuidersteeg 12, archeologisch bureauonderzoek
Toponiem:	Zuidersteeg 12
Gemeente:	Purmerend
Onderzoeksmeldingsnummer Archis:	52367
Centrumcoördinaat	125.039/502.433
Auteurs:	T. Hoogendijk
In opdracht van:	F. van Naarden
Wetenschappelijke leiding:	P. Floore
Definitieve versie:	2012
Oplage:	6
ISSN:	1572-3151

© **HOLLANDIA** archeologen, Zaandijk 2012

HOLLANDIA archeologen

Tuinstraat 27a

1544 RS Zaandijk

☎ 075 - 622 49 57

✉ info@archeologen.com

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	7
2.	Onderzoeksgebied	9
3.	Beleid	11
4.	Doel en methode archeologisch bureauonderzoek	13
5.	Aardwetenschappelijke gegevens	15
6.	Bekende historische waarden	19
7.	Bekende archeologische waarden	25
8.	Archeologische verwachting	29
9.	Advies	31
10.	Literatuur	33

Bijlagen

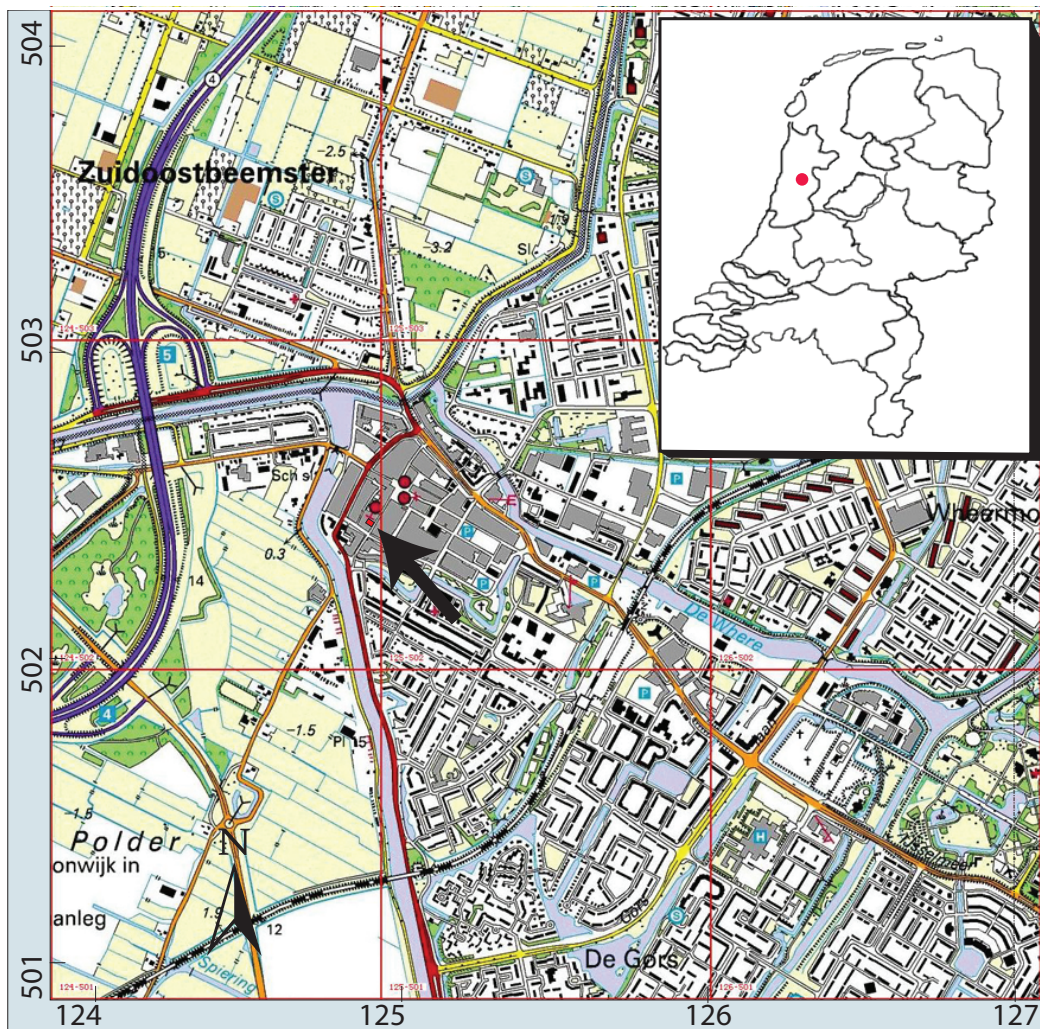
1	Archeologische perioden
2	Stappenplan archeologie

1. Inleiding

In opdracht van de heer Van Naarden heeft Hollandia archeologen een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het perceel aan de Zuidersteeg nr. 12 in Purmerend. Op deze locatie wordt de huidige bebouwing gesloopt en is nieuwbouw gepland. Het perceel heeft een grootte van ca. 150 m² en bevindt zich in het historische centrum van Purmerend (monumentnr. 14655).

De onderzoeksdocumentatie van het bureauonderzoek wordt bewaard bij het provinciaal Depot voor Bodemvondsten van Noord-Holland te Wormerveer. Het onderzoek is uitgevoerd conform de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, 3.2).

Afbeelding 1. De onderzoekslocatie is in rood aangegeven op een uitsnede van de topografische kaart (kaartblad 19G).

3. Beleid

Gemeente Purmerend

De gemeente Purmerend gaat uit van een op Europees (*Verdrag van Valletta*) en nationaal (*Wet op de archeologische monumentenzorg*) niveau vastgesteld punt dat archeologie zo veel mogelijk *in situ* behouden moet worden, zodoende heeft de gemeente in 2008 een beleidskaart door ADC-heritage laten opstellen met daarop de potentieel aanwezige waarden binnen de gemeentegrenzen (Huizer *et al.* 2008).

De gemeente hanteert twee regimes met betrekking tot de historische kern van Purmerend en het overige gebied (*Beleidsnota archeologie versie 3*). Voor de historische kern geldt dat gebieden die reeds zijn verstoord, niet verplicht zijn om archeologisch te laten onderzoeken. Plekken die een lage archeologische verwachting genieten hoeven eveneens niet verplicht onderzocht te worden. De gebieden met een middelhoge archeologische verwachting worden plangebieden die kleiner zijn dan 100 m² van archeologisch onderzoek vrijgesteld. De Archeologische Werkgroep Purmerend heeft de mogelijkheid op deze locaties waarnemingen te doen. Voor de gebieden met een hoge archeologische verwachting is de ondergrens voor archeologisch voorbehoud 30 m². Ook dan geniet de Archeologische Werkgroep Purmerend de mogelijkheid om waarnemingen te doen.

Voor de overige gebieden zijn de regels voor de ondergrens ruimer. Het regime met betrekking tot verstoorde gebieden en gebieden met een lage archeologische verwachting zijn hetzelfde. De plekken die een middelhoge archeologische waarde genieten, hoeven in het geval van bodemingrepen een ondergrens van 500 m² waarbij de grond niet dieper dan 50 cm

Afbeelding 3. De historische binnenstad van Purmerend met in donkerrood de hoge archeologisch waarden. Bron: Beleidsnota archeologie gemeente Purmerend, 2011.

onder het maaiveld wordt geroerd, niet archeologisch onderzocht te worden. Gebieden met een hoge archeologische waarde en de droogmakerij de Purmer hoeven niet archeologisch onderzocht te worden, indien de bodemingrepen een oppervlakte kleiner dan 100 m² bedragen en niet dieper gaan dan 50 cm.

De onderzoekslocatie bevindt zich binnen de historische kern van Purmerend. Dit gebied geniet een hoge archeologische verwachting met betrekking tot de late middeleeuwen en nieuwe tijd (zie afb. 3).

4. Doel en methode archeologisch bureauonderzoek

Het doel van een bureauonderzoek is om aan de hand van bestaande bronnen informatie te verzamelen over bekende of te verwachten archeologische waarden binnen een bepaald gebied. Dit omvat de aan- of afwezigheid, het karakter en de omvang, de datering, gaafheid en conservering en de relatieve kwaliteit van de archeologische waarden. Afhankelijk van de omvang van de werkzaamheden, de aard van de aanleiding tot het onderzoek en de vraagstelling, zullen aanvullende gegevens verzameld dienen te worden. Het bureauonderzoek resulteert in een rapport met een gespecificeerd verwachtingsmodel. Tevens kan door middel van het bureauonderzoek in een vroeg stadium in de planvorming rekening gehouden worden met de potentieel aanwezige archeologische waarden in de bodem.

Bij een bureauonderzoek worden, indien voorhanden, bronnen geraadpleegd die informatie verschaffen over de geologie en archeologie van het betreffende gebied. Onder andere wordt gebruik gemaakt van:

1. Kaartmateriaal, zoals bodemkundige, geomorfologische, geologische en historische kaartgegevens evenals beleidskaarten zoals gemeentelijke en provinciale verwachtingskaarten.
2. Gegevens omtrent eerder verricht onderzoek en vondstmeldingen in het gebied uit de database van het Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS2) van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE).
3. Relevante geologische, historische, en archeologische literatuur.
4. Lokale deskundigen.

5. Aardwetenschappelijke gegevens

(naar: Vanoverbeke 2010)

Type gegevens	Bron	Beschrijving
Geologie	Geologische kaart van Nederland (TNO), De Mulder <i>et al.</i> 2003.	Holland laagpakket, Formatie van Nieuwkoop.
Geomorfologie	ARCHIS2	Ontgonnen veenvlakte (1M47).
Bodemkunde	Bodemkaart van Nederland, Schaal 1 : 50 000, 1995.	Weideveengrond op veenmosveen (pVs).

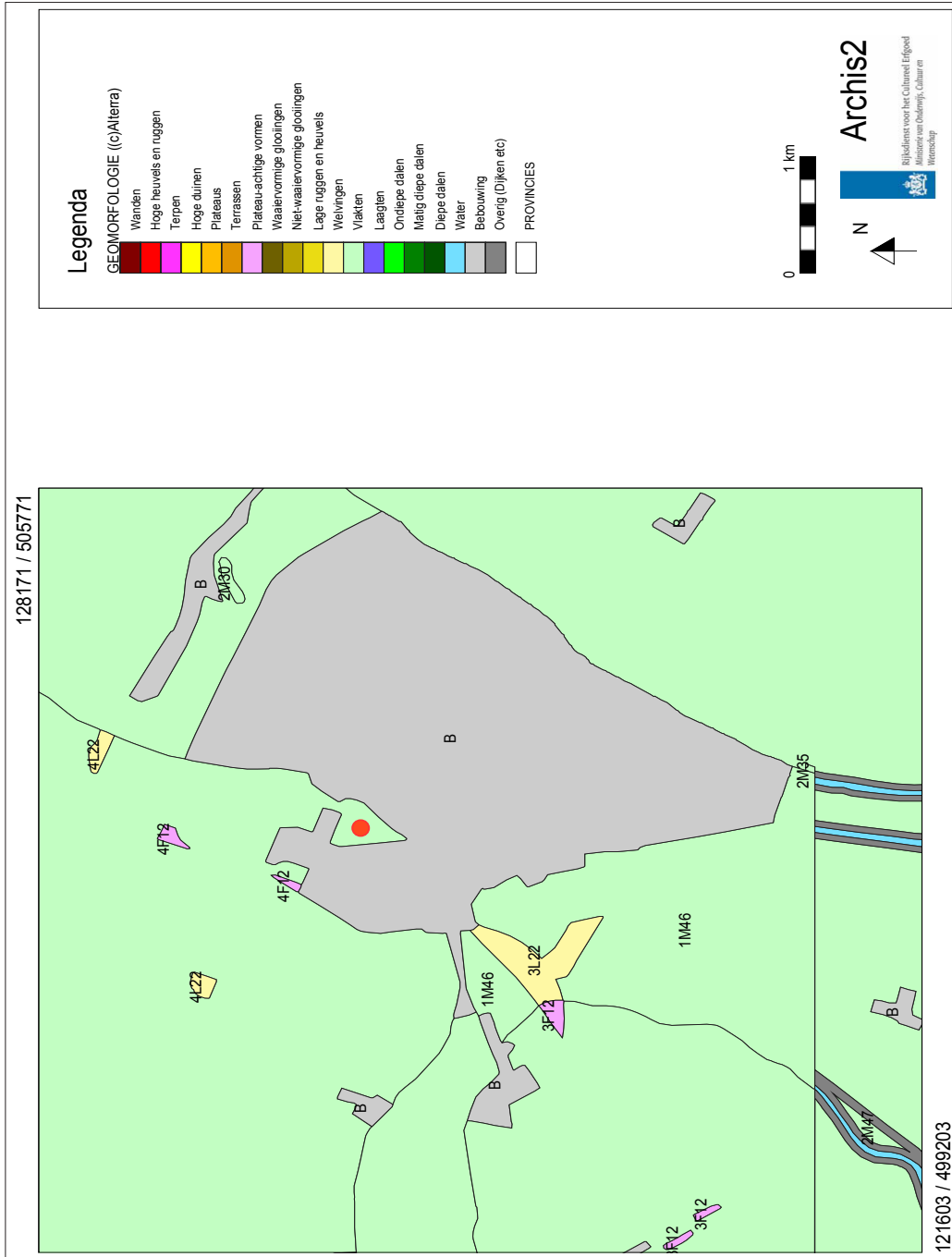
Geo(morfo)logie

Purmerend is gelegen in een gebied dat werd gevormd in het Holoceen, het geologisch tijdvak waar we ons nu nog steeds in bevinden en dat na de laatste ijstijd van 10.000 jaar geleden een aanvang nam. Het afsmelten van de ijskap zorgde voor een stijging van de zeespiegel, waardoor klei en zand werden afgezet in een wad-en kwelderlandschap (deze sedimentatie wordt tot het Laagpakket van Wormer gerekend). Vanaf ongeveer 4000 v. Chr. neemt de zeespiegelstijging echter af waardoor de zee geen directe invloed meer had op het achterland en waardoor er zich in dit rustige milieu een veenpakket ontwikkelde. Dit uitgestrekte Hollandveen Laagpakket werd in de regio Noord-Holland pas vanaf de 10^e eeuw n.Chr. door de mens ontgonnen en aldus bewoonbaar gemaakt. Echter door de ingrepen van de mens, met een verlaging van het veenlandschap tot gevolg (klink), kreeg de zee vanaf de late middeleeuwen weer meer invloed. Door diverse overstromingen werd er een kleipakket gevormd op het veen. Zowel op de geomorfologische als de bodemkaart is het centrum van Purmerend niet gekarteerd, wegens diens ligging in een verstedelijkte kern. De meest nabije en wel gekarteerde zone wordt geomorfologische omschreven als een ontgonnen veenvlakte al dan niet bedekt met klei en/of zand (1M46).

De grootschalige veenontginningen van de 10^e-11^e eeuw waarvan reeds sprake zorgden er voor dat de mens zich moest beschermen tegen het wassende water. Een direct gevolg van het ontwateren van veen is namelijk dat het gaat oxideren en inklinken. Door het verlaagde landschap vormde de zee en steeds toenemende dreiging, overstromingen sloegen grote delen van het veenlandschap weg, waardoor meren, zoals de Beemster en Purmer, ontstonden. Tegen het einde van de 13^e eeuw bestond het veengebied van het Noordhollands Noorderkwartier uit een losse verzameling van bedijkte veeneilanden die in het westen werden beschermd door de Noordzeeduinen. Om zichzelf en de dorpen te beschermen ging men dijkringen aanleggen. Een dijkkring was in principe een aaneenschakeling van verschillende kleine dijkjes tot een gesloten geheel. Zo waren ook Waterland en de Zaanstreek samen door een dergelijke dijkkring omgeven. De verschillende veeneilanden waren van elkaar gescheiden door brede zeearmen en uitgestrekte meren (de Schermer-Purmer-Beemster-Wormer). De dijkringen van West-Friesland, de Zeevang en de Zaanstreek waren vermoedelijk al omstreeks 1250 aanwezig.

Bodem en grondwatertrap

Op de bodemkaart wordt de meest nabije zone als een weideveengrond op veenmosveen gedefinieerd (code: pVs). De grondwatertrap in het onderzoeksgebied is II, wat betekent dat de gemiddeld hoogste grondwaterspiegel (GHG) kleiner is dan 40 cm onder het maaiveld en de gemiddeld laagste grondwaterspiegel (GLG) tussen 50-80 cm onder het maaiveld ligt.

Abbeelding 4. De geomorfologische kaart van het onderzoeksgebied (met rode stip). Bron: ARCHIS2.

6. Bekende historische waarden

Bron	Jaar	Omschrijving onderzoeks- gebiedgebied
Van Deventer	1560	Onbebouwd, tuin.
Van Boxhorn	1632	Bebouwd/bijgebouwen, tuin.
Blaeu	1652	Bebouwd, tuin.
Tirion	1753	Onbebouwd, tuin.
Topografische minuutkaart	1813	Bijgebouw, tuin.
Kadastrale kaart	1888	Bijgebouw, tuin.
Kadastrale kaart	1898	Bebouwd.
Kadastrale kaart	1969	Bebouwd.
Bouwtekening	1971	Bebouwd/palenplan.

Ontstaan van plaats Purmerend

Purmerend is gelegen op een knooppunt van twee landwegen langs de veenstroom de Where. De Where verbond het meer de Purmer met de Beemster. Vanaf de 12^e eeuw na Chr. heeft men het woeste veengebied ontgonnen. Vermoedelijk kwamen de meeste kolonisten vanuit het oosten (Nijenhuis 2010, 61). Zij vestigden zich langs de verkeersas waar tegenwoordig de Kaasmarkt, Hoogstraat en de Gouw gesitueerd zijn. Met het ontginnen van het veen zakte de bodem. Op hoger gelegen veen was het verbouwen van graan nog mogelijk. Toen de grond te ver daalde, moest men de grond gebruiken voor vee- en hooiteelt. Op een gegeven moment was zelfs akkerbouw niet meer mogelijk en was het veen dusdanig gezakt, dat water voor overlast zorgde. Om het water tegen te gaan had men terpen en dijkes aangelegd. Na verloop van tijd zijn deze terpjes aaneengegroeid (*ibid.*, 62).

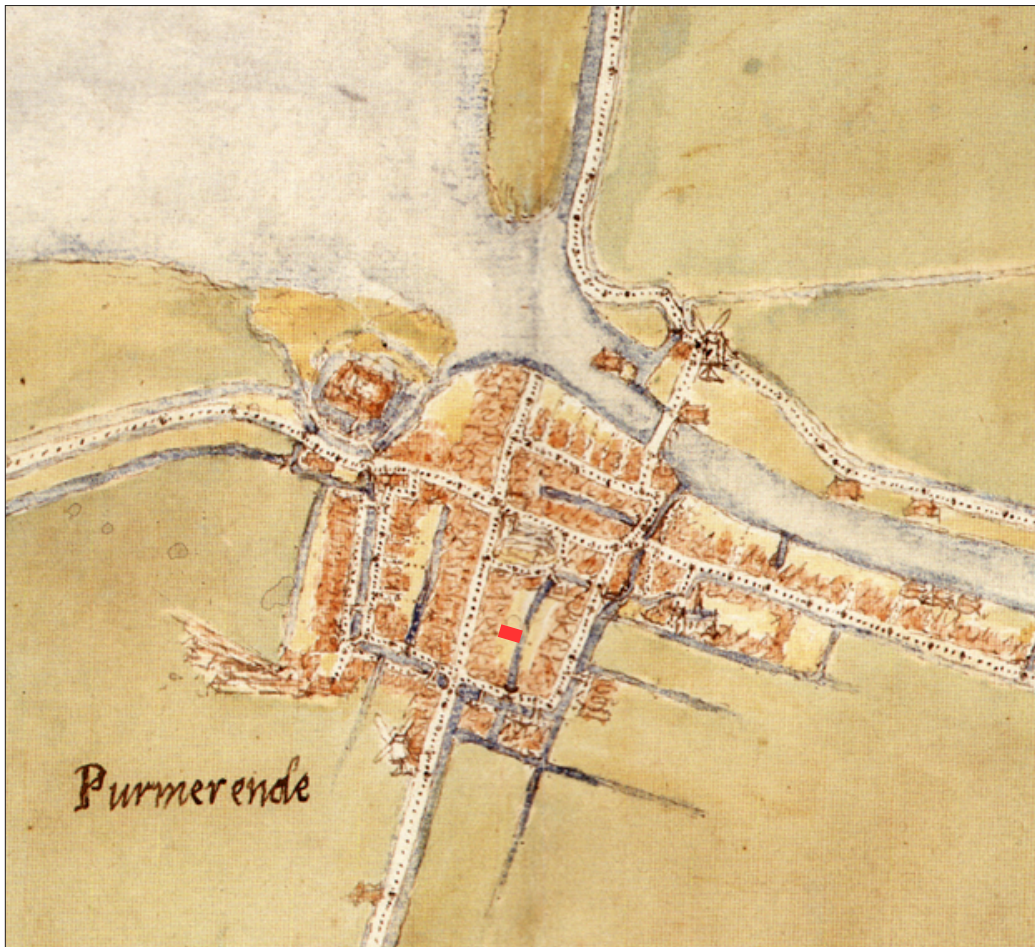
Een tweede verkeersas bestaat uit de huidige Neckerdijk, Padjedijk, Breedstraat en Dubbelbuurt en maakte deel uit van de oost-west verbinding tussen Zuiderzee en Noordzee.

Omdat graan niet meer verbouwd kon worden, kwam er vanaf de tweede helft van de 14^e eeuw een actieve handel op in Purmerend. Ingevoerd graan werd geruild tegen vis en melkproducten (*ibid.*, 62).

Op de kruising tussen deze twee landverbindingen bevindt zich vandaag de Kaasmarkt. Tot op heden vormen de Kaasmarkt en de viersprong van wegen het topografische centrum van de oude stad. Nabij de Kaasmarkt zijn bewoningssporen aangetroffen uit de 12^e en 13^e eeuw (Schenk 2008, 7).

In de loop 14^e eeuw vond er een bewoningsverschuiving plaats van het platteland naar het centrum van Purmerend waarop het zich ontwikkelde als een vissers- en handelsnederzetting met een stedelijke kern en bijhorende elementen als een waag en handelprivileges (*ibid.*, 7). Purmerend verwerft de stadsrechten in het jaar 1434 en de middeleeuwse stad was in 1484 volgroeid. Rondom werd de nederzetting omgeven door een stadsgracht die aansloot op de Where en die op heden weerspiegeld wordt in de Gedempte Singelgracht, Westerstraat, Nieuwstraat, (verdwenen) Willem Eggertstraat en Kolkstraat.

Tot het eind van de 16^e eeuw was Purmerend niet uitvoerig versterkt en dus geen vestingstad, alhoewel er toch aanduidingen zijn dat er reeds omstreeks 1450 op zijn minst een lage ommuring moet geweest zijn. De bovengenoemde stadsgracht vormde vermoedelijk eveneens wel iets van bescherming en historisch onderzoek heeft uitgemaakt dat de stad in 1515 over toegangspoorten beschikte (Hurdeman 1975, 79). Hoewel er geen afbeeldingen

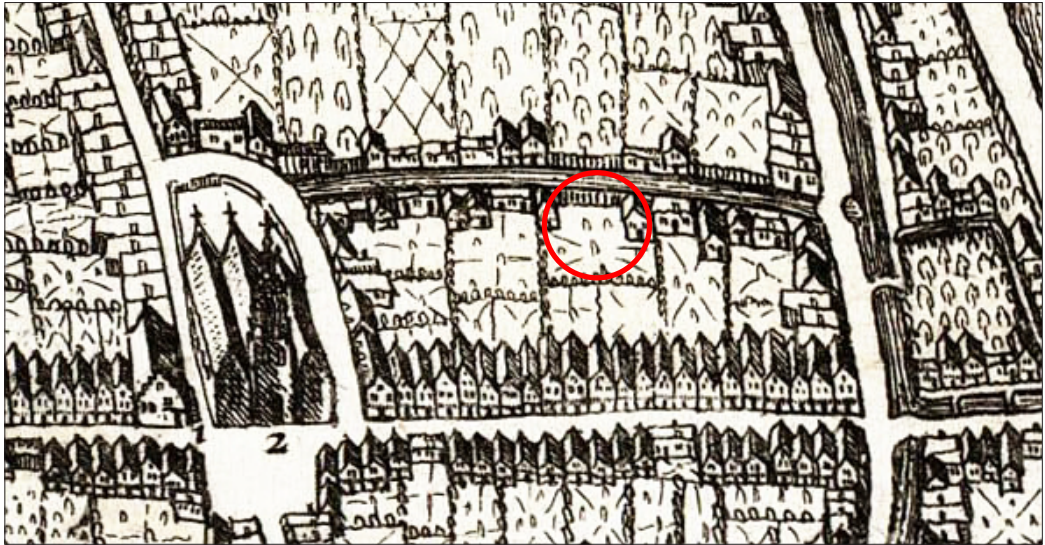

Afbeelding 6. Kaart van Van Deventer uit 1560. Het onderzoeksgebied is aangeduid met een rood vlak.

van deze verdedigingswerken bestaan, kan worden aangenomen dat de stadswal vanaf de Where in het noorden, ongeveer langs de huidige Kanaalkade en Kanaalschans aansloot op de Amsterdamse poort, langs de Nieuwe Gracht naar de Koemarkt liep, om daar aan te sluiten op de Purmerpoort. Toch zal het tot 1573 duren voordat men de stad gaat uitbreiden en echt gaat voorzien van een verdedigingssysteem. Bij de Spaanse dreiging in dat jaar werd het besloten om de stad te versterken met aarden wal en brede gracht en muren en bolwerken. De verdere groei van de stad geschiedde in een aantal fases en onder leiding van Diederick van Sonoy, een Kleefse edelman en militair bevelhebber binnen het district (Huurdeman 1975, 79). Reeds in 1572 was de stad in het zuiden uitgebreid door indijking en in 1574 werd aan het noorden van de stad een gebiedsuitbreiding uitgevoerd. In het jaar 1614 volgde een derde uitleg, deze keer in westelijke richting. Hierbij werden gebieden rond het kasteel en de Neckerdijk ingedijkt. De laatste versterkingen werden aangelegd kort na 1642, als gevolg van de drooglegging van de Beemster waardoor de noordzijde van de stad zijn natuurlijke verloop en bescherming verloor.

Het zal vervolgens pas tot het begin van de 20^e eeuw duren voordat de eerste stadsuitbreiding buiten de 17^e-eeuwse stadswallen en grachtengordel plaatsvond.

Het onderzoeksgebied bevindt zich aan de Zuidersteeg, een voormalige sloot parallel aan de Hoogstraat, waarlangs de kolonisten in de 12^e-13^e eeuw zijn gaan wonen. Op een vroege

Afbeelding 7. Kaart van Van Boxhorn uit 1632. Het onderzoeksgebied is met rood omcirkeld.

kaart van Van Deventer uit omstreeks 1560 is te zien dat aan weerszijde van de Hoogstraat bebouwing aanwezig is (afb. 6). Ten oosten van de bebouwing, langs de sloot, zijn geen gebouwen afgebeeld. Hier bevonden zich mogelijk wel erfstructuren, zoals bijgebouwen, water- en beerputten.

In tegenstelling tot een kaart van Blaeu uit 1652 is de kaart van Van Deventer niet duidelijk. Op de kaart van Van Boxhorn is te zien dat bebouwing zich nog steeds hoofdzakelijk langs de straatkant van de Hoogstraat bevindt (afb. 7). Een enkel huisje is gepositioneerd langs de

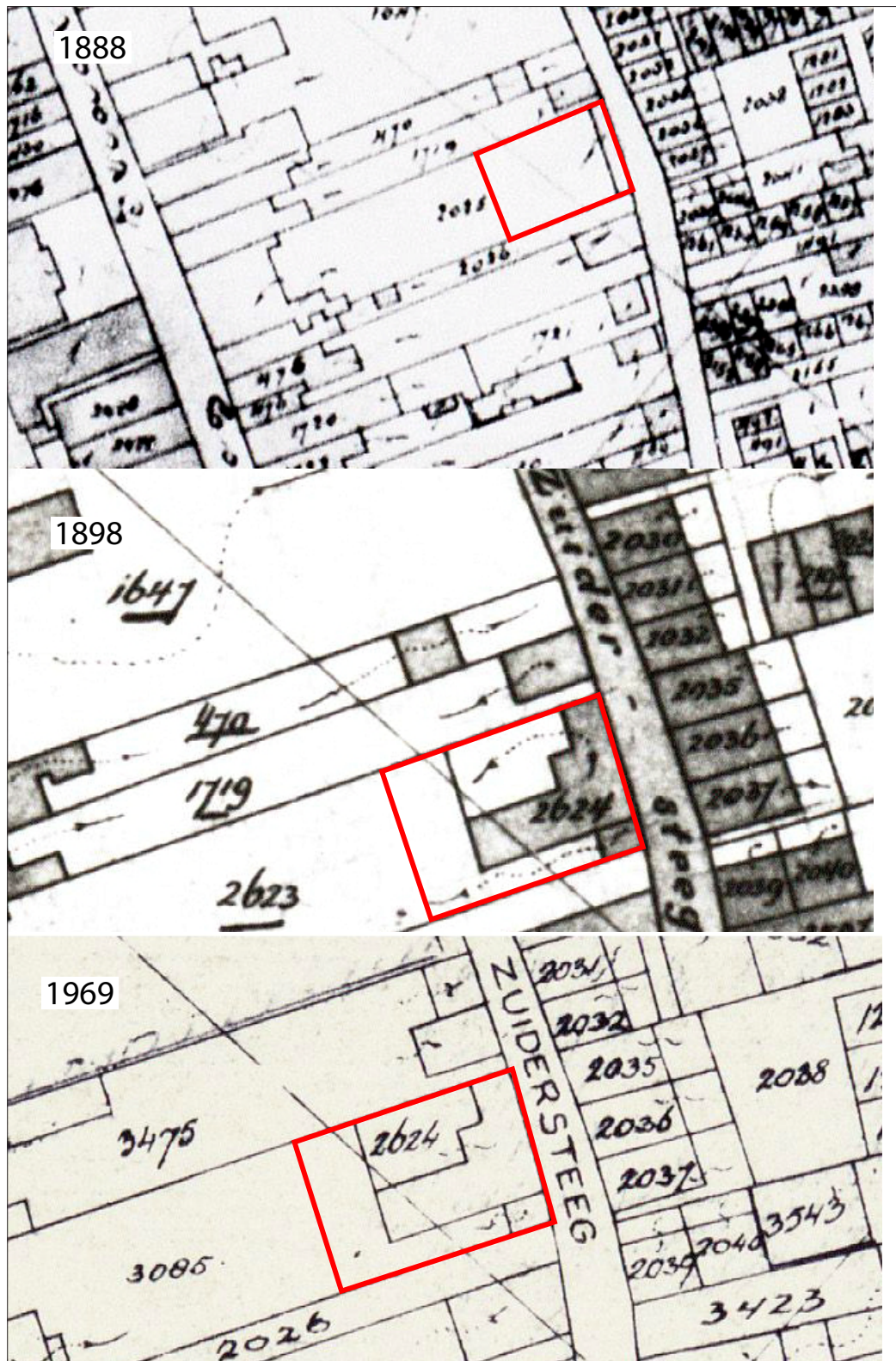

Afbeelding 8. Kaart van de hand van Tirion uit 1753. Het onderzoeksgebied ligt binnen de rode cirkel. Bebouwing is gearceerd weergegeven.

sloot - de latere Zuidersteeg. Op het tussenterrein wordt geen bebouwing afgebeeld, maar konden zich de beer- en waterputten en houten gebouwtjes bevinden. De terreinen worden onderling afgescheiden met wat lijkt op begroeiing (bomen en of struiken). Twee decennia later vervaardigt Blaeu een gedetailleerde stadsplattegrond van Purmerend, waarop te zien is dat de kleine huisjes langs latere Zuidersteeg goeddeels verdwenen zijn. De tuinen van de panden langs de Hoogstraat strekken zich op deze kaart uit tot aan de sloot, waarbij de nog aanwezige bebouwing lijkt te bestaan uit schuren/bijgebouwen op deze achtererven.

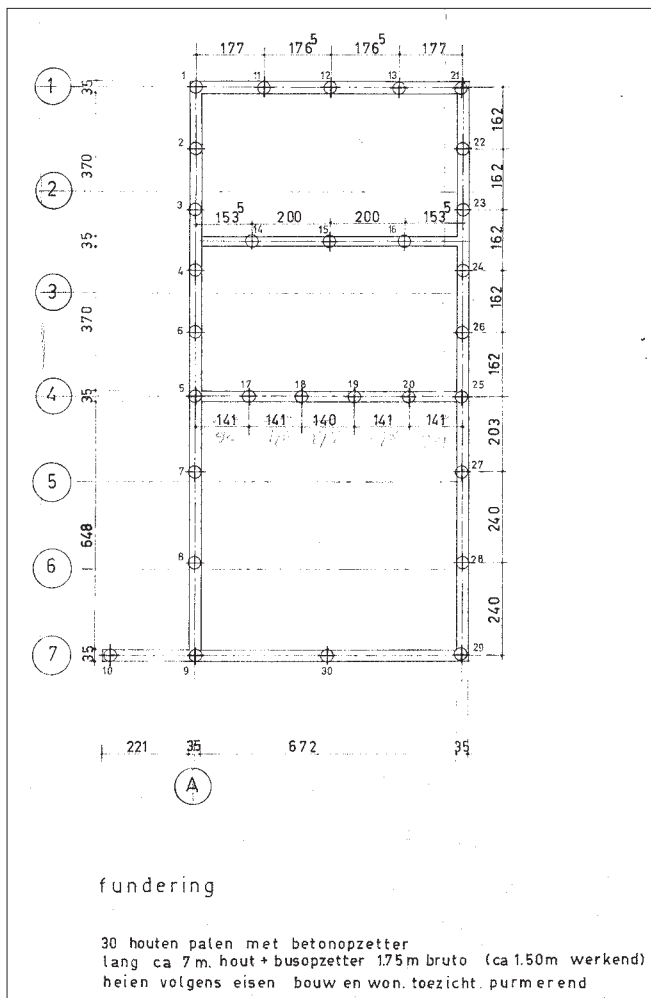
Afbeelding 9. Uitsnede van de kadastrale minuutkaart (1813). De onderzoekslocatie is rood omkaderd.

Afbeelding 10. Uitsnede van de kadasterkaart uit 1969. De onderzoekslocatie is rood omkaderd. Uit: Waterlands archief, Kadastrale kaart van Purmerend, sectie C, centrum). Een iets oudere kadasterkaart, uit 1962, laat voor de onderzoekslocatie een identiek beeld zien.

Ongeveer een eeuw later is er een kaart beschikbaar van de hand van Tirion (afb. 8). Op deze kaart uit 1753 is de bebouwing langs de sloot verdwenen. Tussen de bebouwing aan de oostzijde van de Hoogstraat en de latere Zuidersteeg zijn volgens deze kaart uitsluitend tuinen aanwezig.

De kadastrale minuut uit 1813 laat zien dat dit beeld in het begin van de 19^e eeuw nog vrijwel onveranderd is. Wellicht doordat de percelen en bebouwing voor het maken van deze kaart zeer nauwkeurig zijn ingemeten, zijn er op de achterterreinen van de bebouwing langs de Hoogstraat wel kleine bijgebouwen afgebeeld. Op de onderzoekslocatie was volgens de minuutkaart een dergelijk klein gebouw aanwezig (afb. 9). Aan het eind van de 19^e eeuw komt daar langzaam verandering in. De sloot wordt tussen 1857 en 1864 gedempt en gaat de Zuidersteeg heten. Op de kadasterkaart van 1898 neemt de dichtheid van de bebouwing toe op de onderzoekslocatie. Opnieuw veranderd er lange tijd niets - de kadasterkaart van 1969 toont vrijwel hetzelfde beeld als die van 1898. In 1971 worden er plannen gemaakt om de bebouwing te slopen en te vervangen voor een magazijn voor de textielonderneming van Kuijper, die aan het aangrenzende perceel aan de Hoogstraat gevestigd was. Op de bouwtekening is te zien dat men een betonvloer tot 0,7 m onder het straatniveau wilde aanleggen, met onderheijng van de muren door middel van het slaan van dertig heipalen (afb. 11).

Afbeelding 11. Palenplan van de bouwtekening t.b.v. de in 1971 geplande opslagloods. Getekend door architectenburo jan plas.

7. Bekende archeologische waarden

Type gegevens	ARCHIS onderz. nummer	Omschrijving
Archeologische opgraving	5155	Archeologische opgraving aan de Westerstraat 55-57 heeft geresulteerd in sporen van bewoning uit laat 15 ^e /begin 16 ^e , 17 ^e -19 ^e eeuw na Chr.
Archeologische opgraving	19881	Archeologische opgraving aan de Westerstraat 65 heeft geresulteerd in bewoningssporen uit de 16 ^e tot 18 ^e eeuw.
Archeologische opgraving	12188	Archeologische opgraving op de Padjedijk 11 heeft sporen van bewoning opgeleverd uit de 16 ^e tot 19 ^e eeuw na Chr. Er is een grote hoeveelheid vondstmateriaal gevonden.
Archeologische begeleiding	32610	Archeologische begeleiding op de Kaasmarkt leverde resten uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd op.
Archeologische opgraving	22962	Erfstructuren uit de 16 ^e -18 ^e eeuw en bebouwingsresten uit de 19 ^e eeuw.

In Purmerend zijn diverse archeologische onderzoeken in het verleden uitgevoerd. Alleen de relevante onderzoeken die in de directe omgeving van het onderzoeksgebied zijn verricht, worden behandeld (zie afb. 12).

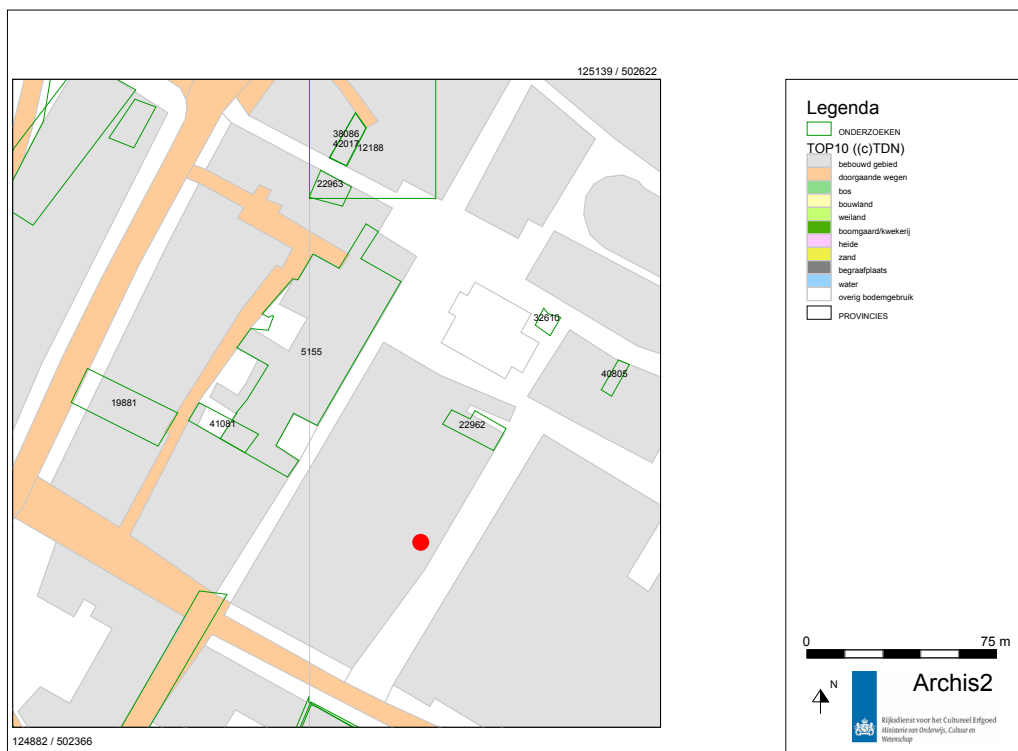
Aan de Westerstraat 55-57 is in 2002 een definitieve archeologische opgraving verricht door ADC-ArcheoProjecten (nr. 5155, Van Benthem en Oskamp 2005). De Westerstraat betreft het volgende blok percelen direct ten westen van het onderzoeksgebied. Het achterperceel grenst aan de Westersteeg, de gedempte sloot die eveneens achter de Hoogstraat gesitueerd is. Het archeologisch onderzoek heeft geresulteerd in sporen van bewoning die teruggaan tot het eind van de 15^e-/begin 16^e eeuw na Chr. Sporen van bewoning uit de 17^e tot 19^e eeuw zijn eveneens gevonden. De aangetroffen structuren betreffen onder andere resten van funderingen, muren, een straatje en een mogelijke beerput/waterkelder. Deze sporen bevonden zich op ca. 0,7 m onder het maaiveld. In de voormalige sloot aan de achterzijde is veel import aardewerk gevonden, dat aantoont dat in het begin van de 17^e eeuw de bewoners enige welstand genoten.

Aan de Westerstraat 65 heeft ADC-ArcheoProjecten in 2007 een definitieve archeologische opgraving uitgevoerd (nr. 19881, Henemaaijer 2008). Dit onderzoek was direct ten zuiden van Westerstraat 55-57 gelegen. Tijdens het onderzoek zijn sporen en vondsten gedaan die dateren uit de late middeleeuwen, maar deze bevonden zich in een ophogingspakket. Ze konden van elders komen. Op basis van de hoeveelheid aardewerk wordt verondersteld dat bewoning aanving vanaf de 16^e eeuw. De aangetroffen structuren aan de Weesperstraatkant dateren van eind 16^e- begin 17^e eeuw. Op het achtererf dateren de structuren tussen 1680-1743 en later (Henemaaijer 2008, 14-15). De top van de eerste aangetroffen ophogingslaag bevond zich op ongeveer een meter onder het maaiveld.

Direct ten noordwesten van de Hoogstraat is er in 2002 een definitieve archeologische opgraving door het ADC-ArcheoProjecten gedaan op de Padjedijk 11 (nr. 12188, Ostkamp en

Spanjer 2005). Hier zijn sporen van bewoning gevonden die teruggaan tot de 16^e eeuw na Chr. De oudste sporen zijn ophogingslagen uit de 14^e eeuw, gelegen op een diepte van 2,0 m. Er is een grote hoeveelheid vondstmateriaal gevonden. De aan de bewoning gerelateerde vondsten tonen aan dat men in de 16^e eeuw- begin 17^e eeuw enige welstand genoot. In de loop van de 17^e eeuw verandert dat beeld als het vondstmateriaal die rijkdom niet meer aantoonde. Desalniettemin volgden de bewoners de destijds mode (Ostkamp en Spranjer 2005, 27). In de 18^e-19^e eeuw was er op de locatie een mosterdmaalterij en grutterij gevestigd. De bovenzijde van de archeologisch relevante niveaus bevond zich op 0,5 m onder maaiveld. Ten noorden van de Hoogstraat, op de Kaasmarkt, heeft ADC-ArcheoProjecten in 2010 een archeologische begeleiding verricht (nr. 32610, Van Leeuwen en Torremans 2011). Deze begeleiding resulteerde in resten uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd, een houten fundering van een voorganger van de huidige kerk en een knekelkuil op ongeveer een meter onder het maaiveld.

In 2010 heeft Hollandia archeologen een archeologische opgraving uitgevoerd aan de Zuidersteeg, huisnr. 2 (Vanoverbeke en Griffioen 2010). Bij dit onderzoek werden tuinpadjes, afvalkuilen en een beerput aangetroffen die op basis van het vondstmateriaal tussen het laatste kwart van de 16^e eeuw en de tweede helft van de 18^e eeuw konden worden gedateerd. Nadat de Zuidersteeg kon ontstaan door het dempen van de sloot, werd het perceel intensiever gebruikt voor bebouwing. Er werden funderingsresten van een dubbele haard aangetroffen, alsmede een viertal met (tras)mortel besmeerde bakstenen bakken, die mogelijk een ambachtelijke functie hadden.

Afbeelding 12. De verschillende onderzoeken in de omgeving van de onderzoekslocatie (rode stip) zijn op deze afbeelding groen omkaderd en voorzien van het onderzoeksnummer waaronder het in het Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS) is opgenomen.

De tuinpadjes werden aangetroffen vanaf ca. 0,9 m onder het maaiveld, de beerput lag ongeveer een halve meter dieper. De muurresten uit de 19e eeuw bevonden zich vanaf 0,3 m onder het maaiveld. Bij dit onderzoek lag het maaiveld ongeveer 0,2 m onder het straatniveau. Deze informatie is relevant voor de archeologische verwachting voor het huidige onderzoeksgebied, omdat een vergelijkbare bewoningsgeschiedenis kan worden verondersteld.

8. Archeologische verwachting

De onderzoekslocatie is mogelijk al gebruik geweest vanaf de 14^e eeuw, wanneer Purmerend zich ontwikkelde tot een nederzetting met stedelijke allure. Op de kaart van Jacob van Deventer (ca. 1560) maakt de locatie deel uit van het achterterrein van de bebouwing langs de Hoogstraat, dat aan de oostzijde begrenst werd door een sloot of grachtje. Met uitzondering van een kaart uit 1632, waarop wat bebouwing is afgebeeld, is de onderzoekslocatie op elke stadplattegrond uit de 16^e tot 19^e eeuw afgebeeld als tuin. In het bodemarchief kunnen uit deze periode ophogingslagen en funderingsresten van bijgebouwen worden aangetroffen, alsmede beerputten, waterputten en/of afvalkuilen. In de vulling van laatstgenoemde sporen kunnen grote hoeveelheden vondstmateriaal aanwezig zijn, waaronder aardewerk- en glasfragmenten, artefacten van leer, hout, metaal, etc.

Aan het eind van de 19^e eeuw, na het dempen van de sloot - en het ontstaan van de Zuidersteeg (1857-1864), verschijnt er meer substantiële bebouwing op de onderzoekslocatie. De bebouwing zoals die op een kadastrakaart uit 1898 wordt afgebeeld, blijft bestaan tot het begin van de jaren '70 van de 20^e eeuw. De huidige bebouwing wordt dan gebouwd.

De archeologische resten kunnen worden aangetroffen onder het niveau dat is geroerd bij de bouw van de 20^e-eeuwse structuur. Volgens de bouwtekeningen reikt de onderzijde van de betonvloer van dit bouwwerk tot 0,7 m onder het maaiveld/straatniveau. Bij de bouwactiviteiten in de (late) 19^e eeuw kunnen daarnaast oudere resten uit de late middeleeuwen/nieuwe tijd verloren zijn gegaan. Bij archeologisch onderzoek aan de Zuidersteeg nr. 2 is aangetoond dat de diepst liggende archeologische resten tot ca. 3,5 m onder het straatniveau kunnen worden aangetroffen.

Periode	Verwachting	Omschrijving	Diepte t.o.v. straatniveau
Prehistorie	afwezig	n.v.t.	n.v.t.
Romeinse tijd	afwezig	n.v.t.	n.v.t.
Vroege middeleeuwen	afwezig	n.v.t.	n.v.t.
Late middeleeuwen	middelhoog tot hoog	Erfstructuren, ophogingslagen, beer-/waterputten vondstmateriaal (aardewerk, metaal, bot, leer, hout).	0,7 tot 3,0 m
Nieuwe tijd	middelhoog tot hoog	Erfstructuren, ophogingslagen, beer-/waterputten vondstmateriaal (aardewerk, metaal, bot, leer, hout). Funderingsresten van bewoning uit de 19e/20e eeuw.	>0,7 m

9. Advies

De huidige planontwikkelingen behelsen het slopen van de bestaande bebouwing en het bouwen van een nieuw pand aan de Zuidersteeg 12 in Purmerend. Hiertoe zal een 40 cm dikke funderingsvloer worden aangebracht, die zal worden onderheid met zestien betonnen heipalen (diameter max. 45 cm). Indien de funderingsvloer wordt aangelegd met de bovenkant op het niveau van de huidige straat, zal de bodemverstoring die hierbij optreedt niet dieper reiken dan de verstoring die reeds is veroorzaakt bij de bouwwerkzaamheden in 1971.

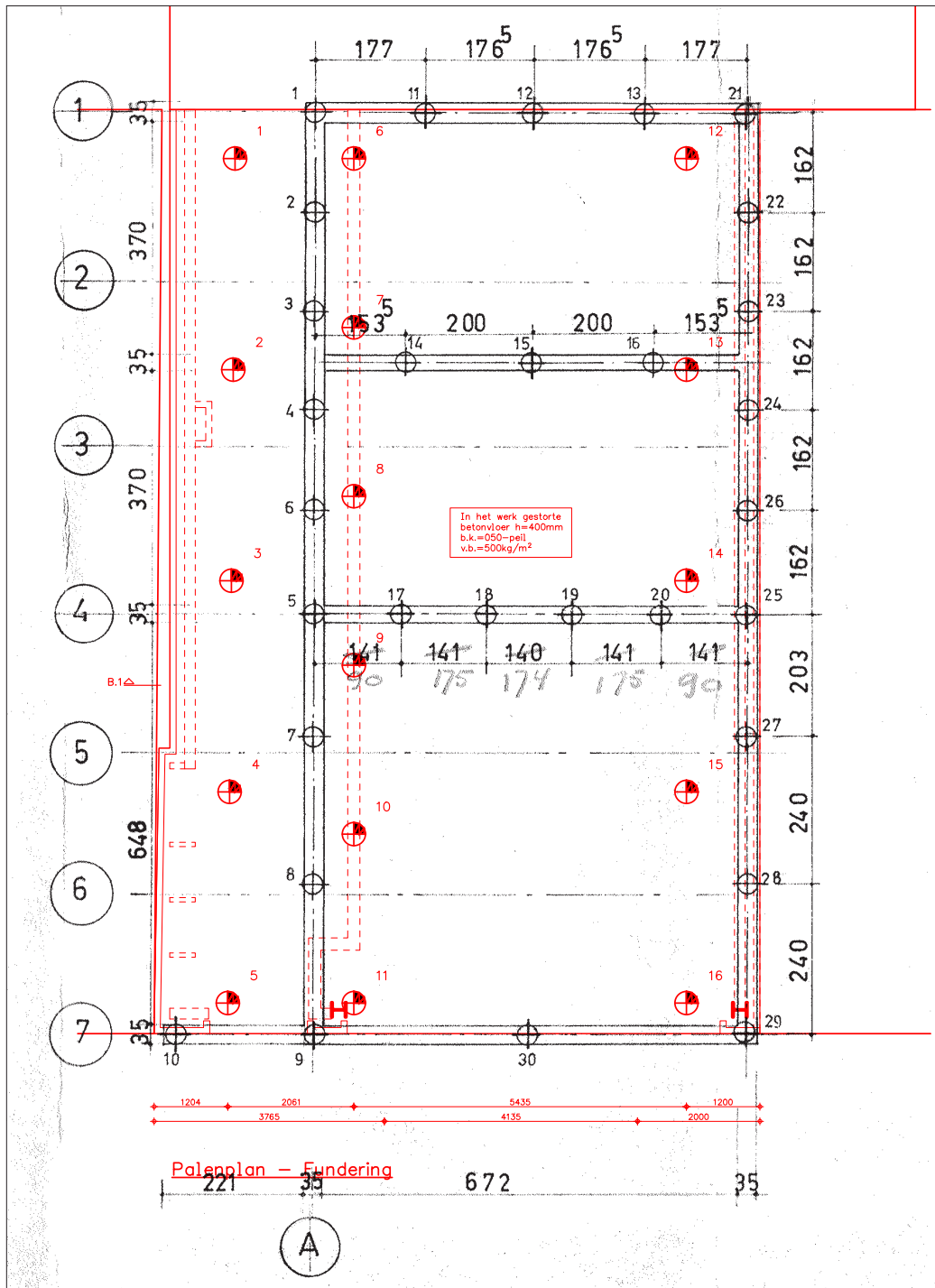
Het slaan van heipalen kan echter wel een nadelig effect hebben op de kwaliteit van de eventueel aanwezige archeologische resten. Elke heipaal heeft een oppervlakte van 0,16 m², wat betekent dat in elk geval 2,54 m², oftewel 1,7% van de onderzoekslocatie verstoord zal worden. Rondom elke heipaal zal daarbij een zone liggen waarin de archeologische resten door de groundbeweging verstoord zullen worden. De mate waarin dit zal plaatsvinden is sterk afhankelijk van het bodemtype en de aard van de archeologische resten die geraakt gaan worden. De wijze waarop de heipalen de grond in worden gedreven heeft eveneens invloed, maar de mate waarin is nog betrekkelijk onbekend (Huisman *et al.* 2011, 19). Een 17^e-eeuwse muur die gefundeerd is op stevig langshout zal ernstig ontworcht worden als hij geraakt wordt bij het heien, terwijl een ophogingslaag hieronder weinig te lijden zal hebben. Onderzoek heeft uitgewezen dat bij gebruik van grondverdringende palen een oppervlak van maximaal driemaal de heipaal verstoord kan raken (*idib.*, 18-19). Voor de huidige onderzoekslocatie zal dat betekenen dat er maximaal 5,1% van de onderzoekslocatie verstoord zal worden bij het slaan van de zestien heipalen.

Behalve de bodemverstoring die door de heipalen wordt veroorzaakt, is de toegankelijkheid voor toekomstig archeologisch onderzoek een belangrijke factor voor het bepalen van de mate waarin een vindplaats bedreigd wordt door bouwplannen. Het huidige palenplan laat in principe voldoende ruimte over voor eventueel toekomstig onderzoek. Echter, geprojecteerd op het palenplan van de bebouwing uit 1971 is te zien dat aan de zuidzijde van de locatie een brede zone ontstaat waarin zeer veel heipalen staan. De eventueel aanwezige archeologische resten in deze strook van ca. 3,5 m breed (35% van het oppervlak van de onderzoekslocatie) moet als verloren worden beschouwd. Uit afbeelding 13 blijkt duidelijk dat dit verlies goeddeels is veroorzaakt door de reeds aanwezige heipalen en dat de geplande bouwplannen hierin slechts in beperkte mate bijdragen. Voor toekomstige bouwplannen geldt wel dat de optelsom van verstoringen door recente bebouwing geen ontoelaatbare omvang mag aannemen. Bij een volgend bouwproject op deze locatie zal het uitvoeren van een archeologische opgraving wellicht noodzakelijk zijn.

Het bovenstaande overwegend kan worden geadviseerd om geen archeologisch vervolgonderzoek uit te voeren. De huidige bouwplannen laten het toe de eventueel aanwezige archeologische waarden *in situ* te behouden. De verstoring die zal optreden bij het slaan van heipalen is in oppervlakte en gezien de aard van de verwachte archeologische resten beperkt. Daarnaast wordt verwacht dat de bouw van het pand uit 1971 - en denkkelijk ook de bouwactiviteiten aan het eind van de 19e eeuw - reeds een aanzienlijk negatief effect hebben gehad op de kwaliteit van het bodemarchief.

Bij de geplande bouw- en sloopactiviteiten dient nadrukkelijk rekening te worden gehouden

met de zetting van de bodem, die zal optreden als het terrein betreden wordt met zwaar materieel. Archeologische lagen en sporen kunnen door het indrukken van de bodem verstoord worden. Indien hier niet reeds in voorzien is, zal zetting met gebruik van bijvoorbeeld draglineschotten zoveel mogelijk voorkomen moeten worden.

Afbeelding 13. Huidige palenplan (in rood) geprojecteerd op het palenplan uit 1971. Het noorden is rechts. De tekeningen zijn niet op schaal afgebeeld.

10. Literatuur

Bentham, van, A/ S. Ostkamp, 2005: *Purmerend Westerstraat: Een Definitief Archeologisch Onderzoek*, Amersfoort (ADC Rapport 454).

Hanemaaijer, M., 2008: *Purmerend Westerstraat 65: Een Archeologische Opgraving*, Amersfoort (ADC rapport 1375).

Huisman, D.J., *et al.*, 2011: *De invloed van bouwwerkzaamheden op archeologische vindplaatsen*, Amersfoort.

Huurdeman, P., 1975: *De geschiedenis van Purmerend*. Purmerend.

Leeuwe, van, R./R. Torremans (ed), 2011: *Een oude fundering onder de Kaasmarkt in Purmerend: De archeologische begeleiding van een toevalsvondst*, Amersfoort (ADC rapport 2561).

Nijenhuis, V., 2010: *Purmerend een stad uit het veen*, Purmerend.

Ostkamp, S./M. Spanjer, 2005: *De opgraving Purmerend Padjedijk*, Amersfoort (ADC ArcheoProjecten Rapport 341).

Salomons, K.T., 2012: *Archeologisch bureauonderzoek Hoogstraat 22, gemeente Purmerend, Noord- Holland, Zaandijk* (Hollandia-reeks 398).

Schenk, A., 2008: *Beleidsnota Archeologie in Purmerend*. Purmerend. (webversie: <http://www.purmerend.nl>)

Vanoverbeke, R.W., 2010: *Archeologisch bureauonderzoek hoek Neckerdijk - Kanaalschans te Purmerend*, Zaandijk (Hollandia reeks 300).

Vanoverbeke, R.W. en A. Griffioen, 2010: *Archeologisch proefsleuvenonderzoek en aansluitende opgraving aan de Zuidersteeg 2 te Purmerend*, Zaandijk (Hollandia-reeks 314).

Internet:

<http://www.watwaswaar.nl>

<http://archis2.archis.nl/archisii/html/index.html>

<http://waterland.pictura-dp.nl/>

Bijlagen

Inhoudsopgave

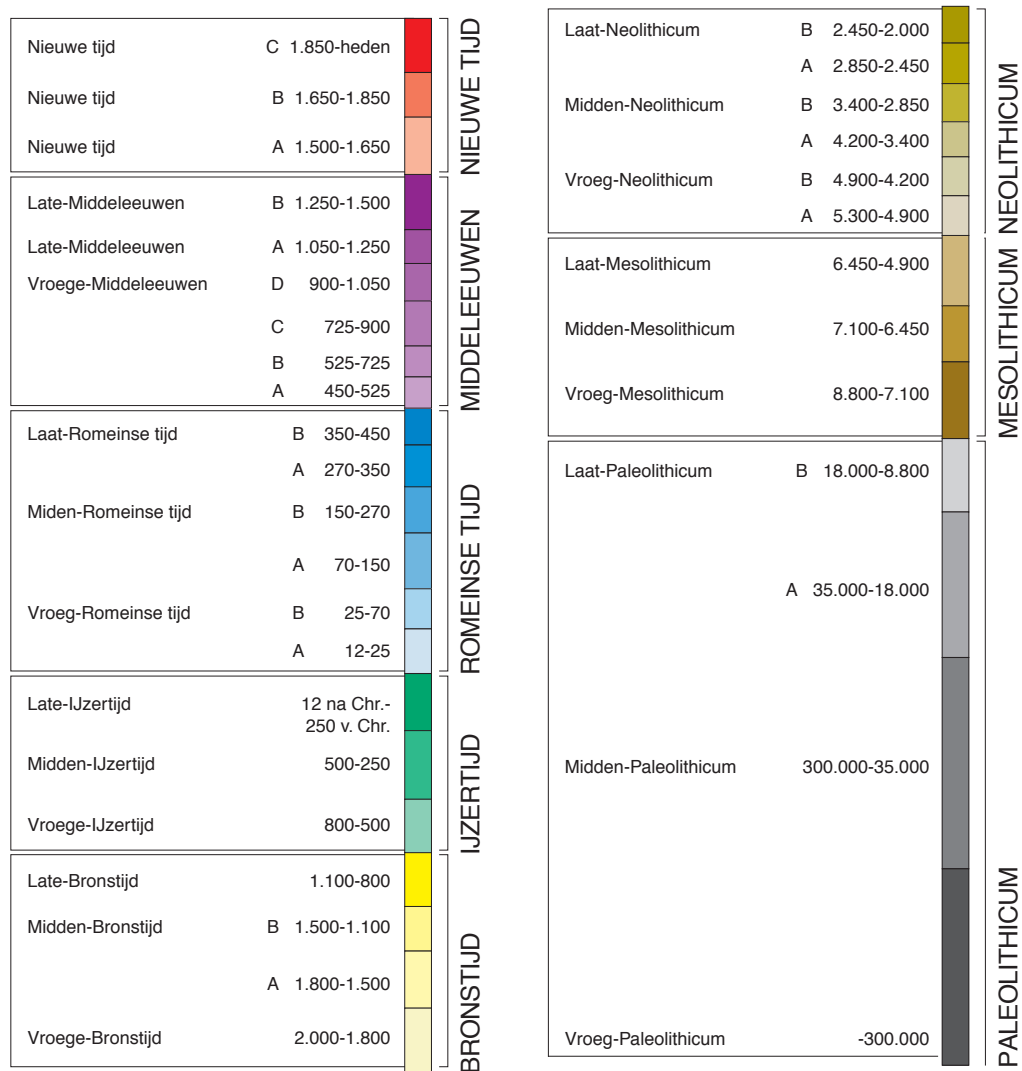

Bijlage 1: Archeologische perioden

Bijlage 2: Stappenplan archeologie

Bijlage 1: Archeologische perioden

Bijlage 2: Stappenplan archeologie

In het “stappenplan archeologie” wordt aangegeven welk traject bij planvorming bewandeld moet worden als het gaat om het inpassen van archeologische waarden en verwachtingen. Het is van groot belang om in een zo vroeg mogelijk stadium van de planvorming rekening te houden met de archeologische waarden en verwachtingen en wel voordat men aanvangt met de globale invulling van een plangebied.

Het stappenplan gaat uit van een brede inventarisatie van wat er bekend is over de archeologische waarden. Op basis daarvan wordt zeer gericht ingezoomd op voor het plan(gebied) relevante archeologische informatie. Na iedere stap wordt beredeneerd gekozen voor meer diepgaand onderzoek op specifieke plekken, zodat uiteindelijk voldoende bekend is over aanwezige vindplaatsen om gemotiveerde afweging in het ruimtelijke-orderingsproces te kunnen maken.

I. Bureauonderzoek

Het doel van bureauonderzoek is het verwerven van informatie - aan de hand van bestaande bronnen - over bekende of verwachte archeologische waarden binnen of relevant voor het plangebied. Daarnaast moet het bureauonderzoek inzicht bieden in eventueel benodigd inventariserend onderzoek (stap II, zie onder). Een bureauonderzoek bestaat uit een archief- en literatuuronderzoek van archeologische en bodemkundige gegevens die bij RCE, provincie, gemeente en/of andere instanties (b.v. universiteiten, musea) bekend zijn over het betreffende gebied. Het Bureauonderzoek dient de volgende aspecten te behandelen:

- * aangeven wat de aanleiding is voor het bureauonderzoek en om welk gebied het gaat. Dit in verband met het bepalen van het onderzoekskader;
- * beschrijven van het huidige gebruik van de locatie op basis van beschikbare relevante gegevens;
- * beschrijven van het historische grondgebruik of de historische ontwikkeling van het gebied op basis van geofysische, fysische en historisch geografische gegevens
  - o een korte impressie over de onstaansgeschiedenis van het landschap
  - o een impressie van de bewoningsgeschiedenis;
- * beschrijven bekende archeologische waarden
  - o archeologisch waardevolle terreinen zoals deze zijn opgenomen in het Centraal Monumenten Archief (CMA) van de RCE. Dezelfde terreinen zijn tevens opgenomen op de Archeologische Monumentenkaarten (AMK) van de provincies. Archeologisch waardevolle terreinen genieten wettelijke bescherming (ex artikel 3 en 6 van de Monumentenwet) of dienen een planologische bescherming te krijgen binnen het bestemmingsplan;
  - o archeologische vindplaatsen zoals deze in het Centraal Archeologisch Archief (CAA) van de RCE aanwezig zijn. Clustering van vindplaatsen kan wijzen op de aanwezigheid van bewonings-sporen uit het verleden;
- * beschrijven van de archeologische verwachtingen en opstellen van een gespecificeerd en onderbouwd verwachtingsmodel van de verwachte archeologische waarden:
  - o aan de hand van de door de RCE ontwikkelde Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden. Gebieden met een hoge of middelhoge archeologische verwachtingswaarde of trefkans komen in ieder geval voor een nader archeologisch

- onderzoek in aanmerking;
- o aan de hand van een meer gedetailleerde provinciale c.q. gemeentelijke verwachtingskaart;
- * rapportage met daarin advisering ten behoeve van het vervolgtraject gerelateerd aan de verschillende stadia van het planvormingsproces.

II. Inventariserend veldonderzoek (IVO)

Het doel van het inventariserend veldonderzoek is het zeer gericht aanvullen en toetsen van de uitkomsten van het bureauonderzoek. Stapsgewijs wordt bekeken óf er archeologische waarden aanwezig zijn en zo ja, wat dan de aard, karakter, omvang, datering, gaafheid, conservering en relatieve kwaliteit is. Ten behoeve van een IVO dient een Programma van Eisen (PvE) opgesteld te worden. In principe wordt het IVO uitgevoerd op basis van een Plan van Aanpak (PvA).

Het onderzoek kan bestaan uit de volgende methoden:

- * non-destructieve methoden: geofysische methoden ;
- * weinig destructieve methoden: oppervlaktekartering, booronderzoek, sondering (putjes van maximaal een vierkante meter);
- * destructieve methoden: proefsleuven.

Welke methoden (kunnen) worden ingezet hangt af van de locatie en vraagstelling. De onderbouwing voor de in te zetten methoden is in het bureauonderzoek gegeven. Een inventariserend veldonderzoek moet leiden tot een waardering en een archeologisch inhoudelijk selectieadvies.

Nadere toelichting onderzoeksmethoden: 1 en 2: Bij non-destructieve methoden moet men denken aan elektrische, magnetische en elektromagnetische methoden, eventueel in combinatie met remote sensing technieken.

Bij weinig destructieve methoden gaat het om oppervlaktekartering en booronderzoek. Dit houdt in dat het plangebied wordt gekarteerd door middel van het “belopen” van akkers en weilanden, waarbij gezocht wordt naar aanwijzingen voor de aanwezigheid van archeologische waarden. Daarnaast wordt door middel van boringen onderzocht hoe het staat met de bodemopbouw, en of er archeologische lagen of indicatoren te onderscheiden zijn. De aangetroffen vindplaatsen kunnen vervolgens nader bekeken worden met een meer diepgaand booronderzoek . Dit levert nadere informatie over de omvang en waardering op. Soms is het nodig om in dit stadium proefputjes te graven. Een proefsleuvenonderzoek wordt uitgevoerd indien uit de minder destructieve onderzoeksmethoden is gebleken dat er in een plangebied waardevolle archeologische vindplaatsen aanwezig zijn. Door middel van het graven van een aantal proefsleuven kunnen de exacte begrenzing, de datering en de graad van conservering van een vindplaats worden onderzocht. Uit het proefsleuvenonderzoek moet blijken of een vindplaats behoudenswaardig of zelfs beschermenswaardig is. Is dit het geval, dan zal bekeken moeten worden of de vindplaats ingepast kan worden in het plan. Het rijks- en ook het provinciaal archeologiebeleid gaat in eerste instantie uit van behoud van het bodemarchief in situ (ter plekke in de bodem).

Eventueel: III. Opgraven ofwel archeologisch vervolgonderzoek

Indien het niet mogelijk is een 'behoudenswaardige of beschermenswaardige' vindplaats in situ te bewaren, zal het hier aanwezige bodemarchief voor het nageslacht bewaard dienen te worden door middel van een vlakdekkend onderzoek. Alleen dan is deze stap (stap III) noodzakelijk.

Bron: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)

